

Hem deli, hem veli sözü kılıçtan keskince

SEYRANİ

Metin Turan

I.

XIX. yüzyıl, bir yandan bir büyük imparatorluğun; Osmanlı İmparatorluğunun çözümlenmesine tanıklık ederken, bir yandan da bu imparatorlukla birlikte şekillenmiş kültürel hayatın dönüşmesine tanıklık etmektedir. Bir zamanlar birbirinden uzak gibi algılanan, ancak eninde sonunda müşterek birçok yanı bulunan kültürel kurumların; örneğin divan edebiyatı ile halk edebiyatının artık kaba çizgilerle ayrılamaz hale geldiği; halk kavramının içinin giderek boşalmaya başlayıp, kaba hatlarıyla bir şablon olmadığının algılanmasının uç vermeye başladığı bir yüzyıldır aynı zamanda. Asıl adı Mehmet olan Seyrani, 1800’de, Kayseri’nin Everek (Develi) kasabasının Camiikebir mahallesinin, şimdiki adı Seyrani olan Uruza mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Uruza mahallesinde imamlık yapan, Cafer Efendi, annesi ise Emine hanımdır. Seyrani hakkında ilk çalışmayı yapan (1924) Everekli öğretmen Ahmet Hazım’a göre 1807’de doğmuş, 1866 yılında da ölmüştür. Bu belirlemeye bakılırsa, Seyrani’nin 59 yıl yaşadığı sanılır. Oysa bir şiirinde altmış beş yaşını aştığını kendisi söylüyor:

*“Altmış beşte kemiklerim ezdirdirm
Beni sübyanlara döndürdün felek.”*

Dolayısıyla, gerek bu şiirinde belirttiği üzere, gerekse tanıklığını yaptığı olaylar ve ölüm tarihinin 1866 olarak belirlenmesinden hareketle, Seyrani’nin yukarıda da belirttiğimiz gibi 1800 yılında doğmuş olabileceği görüşü daha da güçlüdür. Bundan hareketle, 1976 yılında Develi’nin Cumhuriyet meydanına dikilen Seyrani anıtında da doğum tarihi 1800, ölüm tarihi 1866 olarak kaydedilmiştir.

Seyrani, ilköğrenimini, babasının yanında görür. 1832 yılında İstanbul’a gider ve orada âşıkların uğrak yeri olan Çemberlitaş’taki semai kahvesine takılır. Burada tanıştığı nüfuzlu hemşerilerinin sayesinde hem korunur hem de Köprülü medresesine devam etme olanağı bulur.

Böyle olduğu içindir ki, Kayseri’nin Everek kasabasından yetişen bir halk ozanının ayağının bir ucu memleketinde, bir ucu İstanbul’da, payitahtta olabilmekte; kasaba camiisinin imamından aldığı eğitimi, imparatorluğun en ünlü medreselerinde sürdürebilmektedir. Bu belki Seyranî şahsında özel bir durum olarak görülebilir. Ancak, XIX. yüzyıl artık imparatorluk sınırlarının küçüldüğü, bir dönem her biri ayrı büyüklükte kendi pramidini yükselten ‘aykırı’ kurumların giderek birbirlerine yaklaştığı; esasında başlangıçtaki içeriklerinden uzaklaştığı bir süreçtir aynı zamanda. Bu bakımdan, özellikle XIX. yüzyıldaki edebiyat hareketlerini ve edebiyat insanlarını değerlendirirken, merkezin bir dönem hakim egemenliğinin çözüldüğünü de göz ardı etmemek gerekir. Böyle bir gerçekliği gözönünde bulundurunca, hem divan şiirine sızmış halk edebiyatı bezeklerini, hem de divan şiirinden halk şiirine geçen terkip ve kalıpları bir bütünlük içerisinde görme olanağımız olur ve bunların farklı kültürlerin

ürünü olmadıklarını; tam tersine ortak bir kültürel kimliğin işaretleyicileri olduğunu kavramış oluruz.

II.

Halk ozanlığı geleneğinde, âşıkların mahlas almasına ilişkin çeşitli rivayetler anlatılır. Seyrani için anlatılan rivayet ise şöyledir: Onbeş yaşına gelmiş olan Seyrani'ye, rahatsızlığından ötürü, gece aydınlığını tan ağarması olarak yorumlayan Uruz mahallesi imamı olan babası Cafer Efendi: “Anahtarını al da camiinin kapısını aç, cemaat dışarda kalmamasın” der. Anahtarını alan Mehmet camiye gittiğinde, camii kapısının açık olduğunu görür ve açık kapıdan içeriye süzülen kandil ışıklarını görerek, tereddüt içerisinde camiye girer. Girdiğinde iki saf halinde namaz kılmakta olan yeşil sarıklı, nurani yüzlü, aksakallı, iri yapılı insanları görür. “Hayırdır inşaallah” diyerek, kendisi de namaza durur. Namazın bitiminde selam ve duadan sonra Mehmet ‘e “Yaklaş oğul yaklaş” diye seslenen zâtın yanına varıp, el göğüste kıyam ederek diz çöküp oturur. Pir elinde mayı (bade) dolu kadehi Mehmet’e uzatır. Kadehin içerisindekini şarap zanneden Mehmet, almak istemez. Pir tekrar seslenir: “Dostun elinden dost şarabını iç oğul!” diyen bu gönül ehlinin emrine uyarak badeyi içer. Pir: “Sen de düştün aşkın deryasına, yüz yüzebildiğin kadar” diyerek oradan uzaklaşır.

Bu yeni tanıdığı insanlara “Anahtarını eve bırakıp ben size yetişeyim” diyen Mehmet, Develi’de İlibe diye bilinen semte doğru yönelir. Dağı, taşı dolaşır, camide karşılaştığı kişileri bulamaz ve Bileç’teki bağlarına gelerek, bitkin bir biçimde orada yatar.

Ertesi gün tesadüfen bağa gelen annesi, bitkin bir biçimde Mehmet’i uyur vaziyette bulunca :” Buralara seyrana mı çıktın?” der demez, rüyada bir ses, “Anan senin mahlasını söyledi, bundan böyle bu mahlasla çal söyle” deyince, Mehmet’te kendisine SEYRANİ mahlasını seçer.

1822 yılında asker olan Seyrani, vatan görevi için Balkanlara gönderilir. Zorunluluktan da olsa, bu seyahat, onun düşünce ufğunun genişlemesini, Orta Anadolu’nun bir kasabasından uzaklaşıp, başka diyarlardaki farklılıkları algılamasını sağlar. Askerlik görevini 1828 yılında tamamlayınca tekrar Develi’ye döner. Artık, söylemeye; çeşitli konulardaki özellikle taşlamaları dillerde dolaşmaya başlamıştır. Develi, onun kabanar duygu dünyasını doyurmadığı gibi, kulağına gelen âşık toplantılarının görkemi de, İstanbul’a yönelmesine sebep olur.

İstanbul’a yolculuğu Develi’de deri ve kösele tüccarlığı yapan, yakın dostu “Sultanoğlu” lakabıyla bilinen, Ağop Ağa sayesinde olur. Bu iki dost, 1832 yılında yolculuğa çıkarlar.

Develi’den 10 km kadar uzaklıkla bulunan Soysallı köyüne vardıklarında, Soysallı köyünün gölünde yatan beş mandadan, üçünün çayıra çıktığını gören Seyranî, gülümsemesini saklamaz. Bunu farkedene Agop Ağa, “Koca âşık yine bir muziplik düşündün, hoyrola?” deyince, “Konya’da söylerim” diye cevap verir. Cemil Develioğlu’nun cönkünden aktaran, Seyrani delisi, Develili Aşık Ali Çatak’ın anlattıklarına başvurduğumuzda, Seyrani’nin bu yolculukla yaşadıkları özetle şöyledir:

Niğde, Bor üzerinden giderek bir sabah Konya’ya varırlar. Uğradıkları sabahçı kahvesi, ‘âşıklar kahvesi’ymiş. Seyrani’nin gözü duvarda asılı olan muamma yazılı levhalara ilişir. Her muammanın bedeli bir kırmızı liradır. Muammayı çözmek istiyorum diyen Seyrani’ye, “Buyrun sizi dinliyoruz” derler. Seyrani, dostu Sultanoğlu’ndan keseyi ister. Bu gönül dostunu kırmak istemeyen, Agop Ağa, korka korka keseyi uzatır. İçinden de “Bunu yanıma nereden taktım. Develi’den buraya

kadar bir kırmızı lira harcadım, kalan on bir liramı da harcarsam ne yaparım?” diye ikirciklenirken, keseyi alan Seyrani, on muamma bedeli olan on kırmızı liradan bir fazla diyerek, keseyi masanın üstünde koyar. “Destur ya pir” diye saza vurmaya başlar. On muammayı da çözen Seyrani, on kırmızı lirayı alarak keseye koyar. Agop Ağa da derin bir nefes alır.

Seyrani, “Ağalar izniniz olursa, bir muamma da ben söylemek istiyorum. Kim çözerse üç kırmızı lira vereceğim. Bilmeyenden de bir kırmızı lira alacağım.” diye şart koşar. Muamma şöyledir:

*“O suda bak bu suda
Beş can yatar pusuda
Üçü göğe çekildi
Çifti kaldı bu suda”*

Seyranî'nin karşısına ancak bir âşık çıkar. Çalıp söylerse de muammayı çözemez. Bir kırmızı lirayı alan Seyrani, bunu da kahvede bulunan en yaşlı âşığa vererek, onlara çay içmelerini söyler ve oradan ayrılırlar.

İstanbul'da âşıkların uğrak yeri, özellikle Çemberlitaş'taki âşıklar kahvesidir. Seyrani de buraya uğrar. Çemberlitaş'taki kahvede sanatını icra ederken, konuklar arasında, hemşehrisi, sarayın suyoçucusu Hacı Maviş Ağa'nın da dikkatini çeker. Bu vesileyle saraya konuk edilir. Sarayın muhafız komutanlığını yürüten Develioğullarından Kasım Paşa'dır. Ayrıca, kadı katipliğini Şair Ali Celalettin Efendi ve deniz harbiye nazırı Ahmet Paşa da Seyrani'nin hemşerilerindedir. Onların sayesinde ayrı bir itibar görür ve bu hemşehrilerinin yardımı ile İstanbul'un en ünlü medreselerinden biri olan Köprülü medresesine devamı sağlanır. Yedi yıl bu medreseye devam eden Seyrani, değişik konulardaki bilgisini artırmak yanısıra, hat ve nakkaşlığı da öğrenir. Ayrıca âşık kahvelerine de devamı ihmal etmez.

Halk şairlerine değer veren, onları sarayda konuk etmekten hoşlanan Sultan Abdülmecid zamanında Seyrani de saraya çağırılmış, kırk âşıkla birlikte Abdülmecid'in huzurunda bulunmuştur. Duyarlılığı ve dünyaya bakışındaki farklılığıyla Seyrani, sultanın huzurunda da bu aykırılığını yansıtmış, Sultan Abdülmecid'in mutvak ağasına; “Âşıklara sor, ne yerlerse onu hazırla” emri üzerine, kimi âşıklar süt, bal, baklava börek isterler. Sıra Seyrani'ye gelince, “dert yerim” yanıtı işitilir. Sultana saygısızlık yaptı diye öfkelenen ahçıbaşı, durumu padişaha anlatır. Seyrani'yi huzura çağırın Abdülmecid'e de aynı yanıtı verir ve ekler: “Efendimiz, ben hayatımda hep dert, gam yedim.” diyerek, peşinden de şu dörtlüğü söyler:

*“Hep erenler bir araya geldiler
Herkes yediğini burda dediler
Bulamacı bulamıyan gidiler
Sabah kahvaltısı bal padişahım.”*

Bu Seyrani'nin gözüpekliği yanısıra, içerisinden çıktığı ve sesi, kulağı olmak gibi bir işlev üstlendiği halk ozanlığı kimliğini de yansıtmaktadır.

Çökmekte ve birçok kurumu çürümekte olan bir imparatorluk içerisinde, bir yanda yokluğun ve yoksulluğun boy sürüp, bir yanda saray ihtişamı içerisinde savurganlığın alıp yürümesi, Seyrani karakterindeki bir ozanı ciddi biçimde etkilemiştir. Himaye edilmesine ve ağırlanmasına karşın, saraya dönük eleştirilerinden hiçbir zaman

kaçınmamıştır. Bir yanda Topkapı sarayı varken, Sultan Abdülmecit tarafından, Dolmabahçe sarayının inşa edilmesini :

*“Eski sarayları beğenmez oldu
Yere sığmaz oldu sultan olanlar”*

diye eleştirirken, ekonomik sıkıntının halka yüklenip, vergi dilimlerinin çoğaltılarak, arı yetiştiricilerinin ballarına kadar vergilendirilmesi, ozanın sabrının iyice tükenmesine yol açar ve en keskin taşlamalarını söylemekten kaçınmaz:

*“Çamçırak kaz, mumu bulursa yakar
Toprak damlı evler her yağış akar
Emr-i fermanından biz olduk korkar
Kovanlar kurudu balım kalmadı.”*

*Fukarada kaldı sadece sabır
Kefensiz ölmeye ararlar kabir
Reva mı mümine ceza-yı tedbir
Eve haciz girdi kilim kalmadı.*

*Aşık Seyrani 'yim oktur sözlerim
Olan melaneti görür gözlerim
Rıza-yı hak için döğdüm dizlerim
Kulun azabından halim kalmadı.”*

Onun bu eleştirileri giderek yöneticileri rahatsız etmeye başlar. Bir yandan himaye edilmekte, saraya çağrılmaktadır ama, o kendisine gösterilen bu ayrıcalığı gerçekleri görmeme aracı olarak kabul etmeyip, tam tersine daha yakından tanıdığı gerçeklik karşısında öfkesini dile getirmekten kaçınmamaktadır. Tanzimat Fermanı ile birlikte yaşanan değişimlerin arkasında, kendi toplumsal dinamikleriyle hareket eden bir anlayışın olmadığını, bu değişimin bir dış dayatma olduğu bilincini taşıyan Seyrani, o halk duyarlılığıyla:

*“Zaman gelip insanoğlu azacak
İngiliz okuyup Firenk yazacak
Evlat babasına mezar kazacak
İnsanın insana acına kaldık.”* haykırışında bulunacaktır. Hatta öfkesi daha da kabarıp:

*“Gelmez artık şu dünyanın iyisi
Vezir olmuş has ahırın seyisi
İtin emmisidir kurdun dayısı
Sürüyü güdecek çoban kalmadı”*

diye eleştirinin dozunu iyice artıracaktır. Bu haykırış, bozulan toplumsal dengelerin; çatırdamaya başlayan ahlak ve siyaset anlayışının; çağı ve hayatı doğru okuyamayan iktidar erkini hiçbir riyakarlığa başvurmada; kendisini bütünüyle kendisini kuşatan toplumsal değerlerin yönlendirmesiyle fotoğraflayan ‘halk insanı’ nın çığıdır. Kuşkusuz imparatorluğun merkezindeki bu çürüme, hayatın diğer alanlarına da yayılmıştır. Kokuşmayı ve yozlaşmayı sadece merkezde aramamak gerekir. Yenilikle birlikte yeni olanın toplumsal çıkarlarla örtüşüp hayat bulabilmesi süreci, sözkonusu değişimi kotaracak özdevinimle olanaklıdır. Seyrani, bunun farkında ve

bilincinde olan bir sanatçıdır. Dolayısıyla, onu salt tanıklığını yaptığı olayları dile getiren biri olarak algılamamak, sözkonusu durumu bilinçle değerlendiren düşünce adamı sezgisine sahip bir bilgeliğin de kendisinde saklı olduğunu unutmamak gerekir.

Merkezin bütün baskıları ve tek boyutluluğa zorlayıcı koşullandımlarına karşın, Anadolu kültür hayatının tek boyutlu olmayışının kökeninde de, Seyrani gibi erdemle bilinci, duyarlıkla tavrı özdeşleştirmiş değerlerin varlığı yatmaktadır.

*Eyvah fukaranın beli büküldü
Medet ticaretin gücüne kaldık
Eyiler alemde göçtü çekildi
Bizler zamanenin piçine kaldık*

*Rüşvet ile yazar hakim hücceti
Hüccet ile alır kadı rüşveti
Halk bilmiyor dini şer'i sünneti
Bozuldu sikkenin tuncuna kaldık*

*Sene bin iki yüz altmış beş tamam
Okunur ezanlar boş bekler imam
Seyrani bu nutkun sonu vesselam
İnanın dünyanın ucuna kaldık.*

Ne var ki, bu taşlamalar karşılığını bulacak ve Seyrani hakkında tehlike belirmeye başlayacaktır. Bunun farkına varan Sultana yakın hemşehrileri, özellikle de Maviş Ağa durumdan Seyrani'yi haberdar edip, İstanbul'dan uzaklaşmasını ve 1839'da Halep'e kaçmasını sağlar.

Bunu şöyle dile getirir:

*“Bir seher vaktinde yol aldı kervan
Devletlüm buyurmuş katlime ferman
Eceli peşime taktı her zaman
Çıkmayan bu candan bezer ağlarım.*

*Aşkın sermayesi kara bağlattı
Bazan düşündürdü bazen ağlattı
Kader Seyrani'yi Halep'e attı
Gülmeyen bahtımla gezer ağlarım.”*

Halep'te kısa bir müddet kaldıktan sonra, Bağdat'a (1840) geçer. Bir süre burada eğlendikten sonra, 1843 yılında memleketi Develi'ye döner ve ömrünü burada tamamlar.

II.

Seyrani, güçlü bir yerme ustası olduğu kadar, aynı zamanda sanat değeri güçlü bir kişiliktir. Dilin olanaklarını kullanmadaki ustalığı, yeni buluşları şiirine yetirmedeki pratikliğiyle de çağdaşları içerisinde öne çıkan ve bütün bir edebiyat tarihimiz açısından dikkatleri üzerinde yoğunlaştıran biridir. Almış olduğu eğitim, kendisini yetiştirmedeki gayreti ile, tasavvuf terim ve kavramlarını kullanmada gösterdiği ustalık, Seyrani'nin önemli ayırıcı özellikleridir.

*Felek bir gün bize bir yol gülmedi
Tuğlar taktı elin Seyrani'sine
Yirmi dokuz harfden al mahlas diye
Teklif eder durur Seyrani'sine.*

*Er isen sözünü yürüt bin ata
Söz ana değildir söz bence ata
Olur olmaz âdem söz ata ata
Pare pare oldu Seyrani'sine.*

*Her âşık içtiğin hayat sınırlar
Her meclisi havlı hayat sınırlar
Ben memat olsam da hayat sınırlar
Sağlığında girdi Seyrani'sine.*

*Belki bu şeb bizde o yar bulunur
Başı yastıktayken duyar bulunur
Sanma bu dünyada uyar bulunur
Evereğin edna Seyrani'sine.*

Değerli halk edebiyatı araştırmacısı Cahit Öztelli'nin dile getirdiği gibi, Seyrani'nin, kendinden önceki şairlerden Yunus Emre, Fuzuli, Karacaoğlan, Aşık Ömer, Gevheri, ve Bektaşî şairlerini okumuş olduğunu kendi eserlerinden çıkarmak mümkün Fakat, bunların etkisinden ziyade, o şairlerin duygu ve düşünce dünyasından damıtılmış bir incelik sızmıştır Seyrani'nin şiirine. Basmakalıp sözler, ortak benzetmeler, ortak kişiler olmadığı gibi, konular da değişiktir. Kendi çağının ozanıdır Seyrani. Kendisini farklı kılan, çağdaşları içerisinde öne çıkmasını sağlayan da onun bu kendine özgü tavrının güçlü olmasıdır.

III.

Söylentilere göre şarap şişesi koltuğunda sokak sokak dolaşır, garip kıyafetler giyermiş. Şarap kadehlerini kavunun arasına dizer, siyah çuha parçalarıyla sardığı bir çatal çöpü külahının ön tarafına diker, öyle dolaşmış. Saz çalmak konusunda fazla iddialı olmadığı halde, kırık telli, çarpuk kollu sazını omuzundan hiç eksik etmezmiş. Hakkında anlatılan şu olay da, onun nasıl bir aykırı kişilik olduğunu anlamak bakımından yeterince ipucu verir niteliktedir: Bir gün Seyrani'ye "Kimin kulusun?" diye sormuşlar. O da, "Boyacının kuluyum" yanıtını vermiş. Dinsel anlayışa göre bu yanıt büyük bir kabalık olarak yorumlayanlar, Seyrani'yi kadıya şikayet etmişler. Kadı, Seyrani'yi çağırtmış. Seyrani, bahçesinden topladığı çeşitli renkteki çiçeklerden bir demeti de koynuna koyarak kadının huzuruna çıkmış. Kadı da, "Kimin kulusun?" diye sormuş. Seyrani, yine "Boyacının kuluyum" diye yanıt vermiş. Kadı kızmış, böyle konuşmanın suç olduğunu söylemiş. Seyrani de, koynundaki çiçek demetini çıkartmış ve "Bu çiçekleri çeşitli renklere boyayan boyacının kuluyum" diyince, kadı Seyrani'nin sözlerinin arkasında saklı olan derin anlamı kavrayarak, kendisini uğurlamış.

Kimileri bu garip giysiler içerisinde aykırı yanıtlar veren kişiliği anlamaya çalışır, olaylar konusunda tavır alışı ve tepkileriyle 'veli' diye yorumlar, kimileri de hırpalar, sarhoş diye hakaret eder 'deli' olarak nitelendirir.

Hayatı iki sözcüğün özetlemesi arasına sıkışmış bir halk ozanıdır Seyrani: “Deli” ve “veli”. Bu bir bakıma bizim düşünce ufkuyla, duygu dünyamız arasındaki sınırların nasıl soğan zarıyla ayrıldığını da gösteren tipik bir örnektir. Seyrani bu örneği hayatıyla ortaya koymuş ender bir kişiliktir.